

The people and kings of Shabankara in the concept of statecraft: Shabankarai's Majma' al-Ansab

Seyyedeh Shirin Seyyed Farkhad¹ and Jafar Nouri²

1- Department of Iranology, Faculty of Humanities, University of Meybod, Meybod, Iran

2- Department of Iranology, Faculty of Humanities, University of Meybod, Meybod, Iran

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article type: Research Article Received: 2026/05/24 Accepted: 2026/07/10 pp: 78- 91 Keywords: King Shabankara, Muhammad bin Ali Shabankara, Majma' al-Ansab, The Desired Ruler, The People.	The Shabankara kings ruled the southern region of Fars for 330 years from about the middle of the 5th century to the middle of the 8th century. Although Sahib Shabankara first narrated the events of the old Shabankara kings until the rise of the Mongols in poetry in his poetic work, Daftar "Delgosha", Shabankarai's Majma' al-Ansab is the first historiographical work that narrates the history of the old and new Shabankara kings. In this work, which is classified as a general chronicle, Shabankarai discusses the behavior and actions of the Shabankara people and the governance style of the rulers of this region, and sometimes criticizes or, conversely, praises the actions and governance style of Shabankara kings. The following article attempts to examine Shabankarai's view of the Shabankara people and the governance style of the Shabankara rulers from the depths of the Majma' al-Ansab text, and ultimately outlines the characteristics and indicators of a desirable ruler from the perspective of this historian. The findings of the research indicate that Shabankarai is seriously critical of lawlessness and rebellion, and in general, the customs and people of the Shabankara, and considers the idea of development and reform, justice, science, literature, and politics to be desirable characteristics of the ruler. The research approach in this study is descriptive-analytical, and the method of collecting information was carried out using a library method. Citation: Seyyed Farkhad, S. S. & Nouri, J. (2026). The people and kings of Shabankara in the concept of statecraft: Shabankarai's Majma' al-Ansab. <i>Journal of Politics in the Mirror of History</i>, 2(4), 78-91.
	 © Authors retain the copyright and full publishing rights Publisher: Urmia University. DOI: https://doi.org/10.30466/jhf.2026.57201.1081 DOR: https://dorl.net/dor/20.1001.1.30606411.1404.2.4.6.0

¹ **Corresponding author:** Jafar Nouri, **Email:** j.nouri@meybod.ac.ir, **Tell:** 09186907602

Extended Abstract

Introduction

The Shabankara region under the authority of the Shabankara king included the southern part of the present-day Fars province, around the Dar-ul-Aman fortress (Chahar Barkah) 5 kilometres from Darbgerd (as the center of government), Ej, Fasa, Estahban (Estahbanat), and Neyriz, and the position of power of this territory extended as far as Shiraz, Sirjan, and Kerman. (Shabankara, 1363: 2/153-158) The Kurdish Shabankara kings traced their lineage to pre-Islamic Iranian kings, taking pride in this heritage and considering themselves uniquely legitimate relative to neighboring rulers. The rule of the Shabankara began around the middle of the fifth century with the Fazluyyah (Fadluya) rebellion against the Buyid ruler of Fars. During the Seljuk era, the rulers of this dynasty had conflicts with the Seljuk government over the expansion of their territory and domination over Fars, and finally made peace with Sultan Muhammad Seljuk in 498 AH. After this, the Shabankaras maintained their rule by dominating a limited area and were in constant conflict with the Persian Solgharians. They ruled independently until their defeat by Hulagu and then under the supervision of the Ilkhans. For this reason, they are divided into two parts: the Old Maluk (before their defeat by the Ilkhans) and the New Maluk (the Ilkhan period). Majma' al-Ansab, which is the most important and one of the first works that narrates the history of Maluk and the developments of Shabankara, is the work of Muhammad ibn Ali Shabankara. In this work, which is included in the general chronicles, Shabankara wrote the history of the developments of the world from the fall of Prophet Adam to his own time. The initial compilation of this work was carried out between the years 733 AH and 736 AH in Shabankara. However, because the book was completed at the critical moment of Abu Sa'id Ilkhani's death and was subsequently destroyed in the looting of the house of his minister, Ghiyath al-Din Rashidi, it was rewritten again in 738 AH. Shabankarai was a poet and probably one of the courtiers of King Shabankara, and spent most of his life in his homeland, Shabankara. Unlike most historical texts of the Mongol period, Majma' al-Ansab has a simple prose that makes it easy for the general public to read. Shabankarai's sources in compiling this general history include historical books before him, encompassing the lost parts of the Baihaqi History and the Juwayni History. He also used his own hearsay and observations, in which he dealt with cultural history and mentioned some important events in the formation of local governments in Iran, such as the governments of Yazd and Lorestan. The author of Majma' al-Ansab, of course, did not adhere to the text completely in his narration of historical texts and made some alterations in his narration of the books he used in order to get his desired result from the narration of history. Accordingly, it can be said that Shabankarai tried to express the instructive stories of history in a simple language. From a historiographical perspective, he also wrote the history of the final days of the Mongol Ilkhanate from the perspective of a historian who lived before the Mongols. This book, considering the characteristics of its author, helps to understand the thinking of the middle class of Iranian society in the final days of the Ilkhanate. Shabankarai provides relatively important and first-hand information about the behavior of the rulers of this region and its people, with regard to their residence in Shabankara and coexistence with its inhabitants, as well as their relationship with the courts of the rulers of this region. The following article seeks to explain Shabankarai's view of the people and kings of this system.

Material & Methods

The research method in this study is descriptive-analytical, and the data collection method was carried out using the library method.

Results and discussion

The research findings indicate that Shabankarai is seriously critical of lawlessness and rebellion, and in general, the Shabankarai customs of the Shabankara's people, and considers

the idea of development and reform, justice, science, and culture, and being a politician to be the characteristics of a desirable ruler.

Conclusion

Shabankarai, with his poetic and literary spirit, was opposed to the behavior of people in the Shabankara, which was based on disobedience and rebellion. Although part of this opposition was related to his spirit, it should not be forgotten that Shabankarai intended to present his book to the Ilkhan, so part of what he wrote can also be considered to please the Ilkhanid ruler. He considered surrendering to the new conditions and changing his way of life from the warrior and nomadic lifestyle of the Shabankarai to urban life with new rules and keeping the Ilkhanid central government satisfied as the best way to maintain peace and independence. Perhaps this is why he highlighted the bravery and expansion of the territory during the old Shabankara dynasty and recorded their conquests, but in the new dynasty, which had accepted the Mongol tribes, he no longer considered this matter and rebellion against the central government appropriate and constantly emphasized obedience to the orders issued by the Ilkhan. Although he expressed regret over the increased presence of the Mongols in the Shabankara region, he considered it the result of the Shabankara people's own actions.

It was based on this type of view of the people and their behavior that he praised the rulers who focused on justice, development, reform, education, and love of science. Because these qualities and their application in the field of land ownership and politics caused the Shabankara people to distance themselves from lawlessness, disorder and nomadic life customs and become civilized. Nevertheless, Shabankarai was also somewhat concerned about the independence of Shabankara and the defense of its boundaries. Perhaps that is why he defended rulers who resorted to deceit to preserve Shabankara's territory and independence.

Declarations

Funding: This research received no external funding.

Authors' Contribution: Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the manuscript's content and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no conflicts of interest.

Acknowledgements: The authors would like to thank the manuscript reviewers whose invaluable feedback improved the quality of the manuscript.

مردم و ملوک شبانکاره در اندیشه ملک‌داری مجمع‌الانساب شبانکاره‌ای

سیده شیرین سیدی فرخند^۱ و جعفر نوری^۲

۱- گروه ایران‌شناسی دانشکده علوم انسانی، دانشگاه میبد، میبد، ایران
۲- دانشیار گروه ایران‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه میبد، میبد، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
لوک شبانکاره از حدود نیمه قرن پنجم تا نیمه قرن هشتم به مدت ۳۳۰ سال بر منطقه جنوب فارس حکومت کردند. اگرچه نخستین بار صاحب شبانکاره‌ای در اثر منظوم خود یعنی دفتر «دلگشا» احوال ملوک قدیم شبانکاره تا برآمدن مغولان را به شعر روایت کرده است، اما مجمع‌الانساب شبانکاره‌ای نخستین اثر تاریخ‌نگارانه می‌باشد که تاریخ ملوک قدیم و جدید شبانکاره را روایت کرده است. شبانکاره‌ای در این اثر که در زمره تواریخ عمومی قرار می‌گیرد، به رفتار و کردار مردم شبانکاره و شیوه حکومت‌داری حاکمان این خطه پرداخته است و بعضی مواقع به انتقاد و یا برعکس ستایش از اقدامات و شیوه حکمرانی ملوک شبانکاره پرداخته است. نوشتار پیش رو سعی دارد به نوع نگاه شبانکاره‌ای به مردمان شبانکاره و همچنین شیوه حکمرانی حاکمان شبانکاره از لایه‌لای متن مجمع‌الانساب بپردازد و در نهایت ویژگی‌ها و شاخص‌های حاکم مطلوب را از نگاه این مورخ ترسیم کند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که شبانکاره‌ای به قانون‌گریزی و شوریدگی و به‌طور کلی رسوم شبانکارگی مردم شبانکاره نقد جدی دارد و اندیشه آبادگری و اصلاح، عدل، علم دوستی و ادب‌پروری و سیاست بودن را ویژگی‌ها و شاخصه‌های حاکم مطلوب می‌داند. رویکرد تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی می‌باشد و شیوه گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای انجام شده است.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی دریافت: ۱۴۰۵/۰۳/۰۳ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۱۹ صص: ۷۸-۹۱ واژگان کلیدی: ملوک شبانکاره، محمد بن علی شبانکاره‌ای، مجمع‌الانساب، حاکم مطلوب، مردم.

استناد: سیدی فرخند، سیده شیرین؛ و نوری، جعفر. (۱۴۰۴). مردم و ملوک شبانکاره در اندیشه ملک‌داری مجمع‌الانساب شبانکاره‌ای. نشریه سیاست در آینه تاریخ، ۲(۴)، ۷۸-۹۱.

ناشر: دانشگاه ارومیه.

© نویسندگان حق چاپ و حقوق کامل نشر را حفظ می‌کنند.

DOI: <https://doi.org/10.30466/jhf.2026.57201.1081>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.30606411.1404.2.4.6.0>

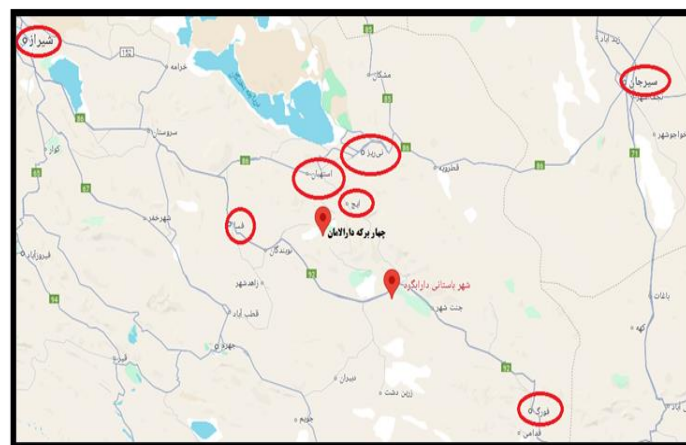

مقدمه

محدوده شبانکاره تحت اختیار ملوک شبانکاره شامل بخش جنوبی استان فارس کنونی حدود قلعه دارالامان (چهار برکه) در ۵ کیلومتری داریگرد (به‌عنوان مرکز حکومت)، ایج، فسا، استهبان (اصطهبانات) و نیریز بوده و در موضع قدرت این قلمرو تا شیراز و سیرجان و کرمان هم پیش می‌رفته است (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۱۵۳/۲-۱۵۸) (نقشه ۱). ملوک گرد شبانکاره نسب خود را به شاهان ایرانی پیش از اسلام می‌رسانند و به این امر فخر ورزیده و خود را نسبت به ملوک اطراف صاحب حق می‌دیدند. حکمرانی شبانکارگان از حدود نیمه قرن پنجم با شورش فضلیه بر حاکم آل‌بویه فارس آغاز شد. حاکمان این سلسله در دوران سلجوقیان بر سر گسترش قلمرو و تسلط بر فارس منازعاتی با حکومت سلجوقی داشتند و در نهایت در سال ۴۹۸ هجری با سلطان محمد سلجوقی صلح کردند. پس از این شبانکارگان با تسلط بر منطقه‌ای محدود حکومت خود را حفظ کردند و در درگیری مداوم با سلغریان فارس بودند. آن‌ها تا پیش از شکست از هولاکو به‌طور مستقل و پس از آن زیر نظر ایلخانان حکومت کردند. به همین دلیل به دو بخش ملوک قدیم (پیش از شکست از ایلخانان) و ملوک جدید (دوره ایلخانان) تقسیم می‌شوند.

مجمع‌الانساب که مهم‌ترین و جزء اولین آثاری می‌باشد که تاریخ ملوک و تحولات شبانکاره را روایت می‌کند، اثر محمد بن علی شبانکاره‌ای است. شبانکاره‌ای در این اثر که در زمره تواریخ عمومی قرار می‌گیرد، تاریخ تحولات عالم را از هبوط حضرت آدم تا روزگار خود به نگارش درآورده است. تألیف اولیه این اثر بین سال‌های ۷۳۳ ق تا ۷۳۶ ق در شبانکاره انجام شد؛ اما به دلیل اینکه کتاب در مقطع بحرانی مرگ ابوسعید ایلخانی پایان یافت و پس از آن در تاراج خانه وزیر او، غیاث‌الدین رشیدی، از میان رفت، مجدد در سال ۷۳۸ ق بازنویسی شد. شبانکاره‌ای شاعر و احتمالاً یکی از ندمای دربار ملوک شبانکاره بوده و بیشتر عمرش را در موطن خود یعنی شبانکاره سپری کرده است. مجمع‌الانساب برخلاف اکثر متون تاریخی دوره مغول نثری ساده دارد که خوانش آن را برای عموم آسان می‌کند، منابع شبانکاره‌ای در گردآوری این تاریخ عمومی شامل کتاب‌های تاریخی پیش از خود از جمله بخش‌های از میان‌رفته تاریخ بیهقی و تاریخ جویی است او همچنین از شنیده‌ها و دیده‌های خود نیز بهره برده که در این بخش به تاریخ فرهنگی و ذکر برخی اوسنه‌های گرانسنگ از شکل‌گیری حکومت‌های محلی در ایران همچون حکومت یزد و لرستان پرداخته است. نویسنده مجمع‌الانساب البته در روایت از متون تاریخی هم کامل به متن پایبند نبوده و دخل و تصرفاتی در روایت خود از کتب مورد استفاده‌اش داشته است تا نتیجه مطلوب خود را از نقل تاریخ بگیرد، بر این اساس می‌توان گفت شبانکاره‌ای سعی داشته حکایت‌های پندآموز تاریخ را به زبانی ساده بیان کند. از منظر تاریخ‌نگاری نیز با نگاه یک مورخ که گویی پیش از مغول می‌زیسته به نوشتن تاریخ روزگار پایانی ایلخانان مغول پرداخته است. این کتاب، با توجه به ویژگی‌های مؤلفش، به درک اندیشه طبقه میانه جامعه ایران در روزگار پایانی ایلخانان کمک می‌کند.

شبانکاره‌ای با عنایت به سکونت در شبانکاره و همزیستی با ساکنان آن و همچنین ارتباط با دربار حاکمان این منطقه اطلاعات به نسبت مهم و دست‌اولی در باب سلوک حاکمان این منطقه و مردم آن ارائه می‌کند و نوشتار پیش رو درصدد تبیین نگاه شبانکاره‌ای به مردم و ملوک این سامان است.

نقشه ۱- محدوده تحت کنترل ملوک شبانکاره

پیشینه پژوهش

بررسی ادبیات پژوهشی موضوع نشان می‌دهد که در بررسی احوال و تحولات ملوک شبانکاره به مجمع‌الانساب توجه شده است و مخصوصاً دلیل ایرادات اساسی روایت شبانکاره‌ای در احوال این ملوک بررسی شده است. علی‌رضائیان در مقاله «کردهای فارس و زمینه‌های شکل‌گیری سلسله ملوک شبانکاره» به اشتباهات شبانکاره‌ای در روایت تاریخ ملوک شبانکاره اشاره کرده است. در مدخل «ملوک شبانکاره» در دانشنامه جهان اسلام نیز روایت تاریخ ملوک شبانکاره بر اساس مجمع‌الانساب پرداخته شده است. همچنین توجه ملوک شبانکاره به شاهنامه موردتوجه محققان بوده و مقاله‌هایی با عنوان «دفتر دلگشا و تلمیحات شاهنامه‌ای آن» نوشته رضا غفوری و مقاله سیمای هویت ایرانی در منظومه دفتر دلگشا با تکیه بر بازآفرینی‌های شاهنامه فردوسی نوشته ذکرائه محمدی و همکاران چاپ شده است؛ اما درباره نوع نگاه مجمع‌الانساب به مردم شبانکاره و حکومت‌داری ملوک شبانکاره تاکنون بحث نشده است. در این جستار درباره مردم و حکومت مطلوب از دید این مورخ شاعری‌پیشه و متمایل به تصوف که در درباره ملوک شبانکاره بوده است، بحث خواهد شد و شیوه حکومت‌داری ملوک شبانکاره را که سعی در حفظ قدرت و استقلال خود با وجود پذیرش تابعیت مغولان داشتند، ارزیابی خواهد شد.

بازتاب ملوک شبانکاره در روایت شبانکاره‌ای

ا عنایت به آن که مجمع‌الانساب در کنار دفتر دلگشا نخستین روایت برجای مانده از ملوک قدیم شبانکاره و همچنین خود به‌تنهایی نخستین روایت رسمی از ملوک جدید شبانکاره است لذا در اینجا لازم است خلاصه‌وار به ملوک شبانکاره به روایت مجمع‌الانساب اشاره کنیم.

ملوک قدیم شبانکاره به روایت شبانکاره‌ای با نظام‌الدین حسن آغاز می‌شود (که او را هم معاصر آلپ ارسلان سلجوقی (۴۵۵ ق) و هم معاصر سنقر بن مودود زنگی (۵۴۳ تا ۵۵۸ ق) دانسته‌اند). شبانکاره‌ای بنای قلعه دارالامان را به وی نسبت می‌دهد. پس از او، پسرش، سیف‌الدین هزار اسپ به حکومت رسید و ۶۰ سال عمر کرد. نظام‌الدین حسن دوم که فرزند سیف‌الدین بود، حاکم بعدی شبانکاره شد. قطب‌الدین مبارز پسر نظام‌الدین ۳۰ سال بعد از پدر حکومت کرد و مدام با سعد بن زنگی در تقابل بود. او در ۶۲۴ ق درگذشت. آخرین فرد از ملوک قدیم شبانکاره نیز پسر قطب‌الدین با نام مظفرالدین محمد بود. او سال ۶۵۸ ق از هولاکو شکست خورد و کشته شد. (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۱۵۲/۲-۱۶۶)

دوره ملوک جدید که توسط ایلخانان انتخاب یا تأیید می‌شدند، با حکومت کوتاه مدت قطب‌الدین مبارز پسر مظفرالدین محمد آغاز شد؛ اما این آغاز ناخوش بود؛ زیرا شبانکارگان او را در پایان سال ۶۵۹ ق کشتند. قطب‌الدین اهل شراب بود اما از فرمان مغولان رویگردان نبود؛ شبانکارگان با این فکر که آن‌ها از وی راضی نیستند و او نیز فساد اخلاقی دارد، قطب‌الدین را به درباره هولاکو فرستادند اما هولاکو در این شراب‌خواری جرمی ندید و او را عزل نکرد، همین امر باعث شد خود شبانکارگان به عوامل ایلخانان رشوه بدهند تا او را به قتل برسانند (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۸/۲-۱۶۷).

پس از قطب‌الدین فرزندان بردارش یک‌به‌یک به قدرت رسیدند. اولین آن‌ها نظام‌الدین حسن بود. او به فرمان هولاکو برای سرکوبی سلجوقشاه سلغری به فارس رفت. در این نبرد به سال ۶۶۲ ق کشته شد، درحالی‌که حین نبرد ابیاتی از شاهنامه را می‌خواند. پس از او نصرت‌الدین ابراهیم به حکومت رسید، دوره خوش حکومت او نیز کوتاه بود و به سال ۶۶۴ ق درگذشت. شایعه‌ای درباره زهر دادن به او مطرح بوده اما شبانکاره‌ای به سبب رضایت عموم از وی این فرضیه را قابل قبول نمی‌داند (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۹/۲-۱۶۸). برادر دیگر آن‌ها جلال‌الدین طیب‌شاه هرچند با شحنة مغولی گماشته شده در شبانکاره به اختلاف خورد، اما ۱۳ سال حکومت کرد. او ۶ پسر داشت که آن‌ها نیز مدعیان حکومت شدند. شبانکاره‌ای با اینکه زمان مرگ او را اول حکومت احمد تگودار (۶۸۰ ق) ذکر کرده اما سال مرگش را به اشتباه ۶۷۷ ق نوشته است. پس از او پسرش (مظفرالدین) و برادرش (بهاء‌الدین) اولی به انتخاب احمدتگودار و دومی به خواست شبانکارگان و پایمردی شحنة مغول به حکومت رسیدند. مظفرالدین که کودکی بیش نبود تحت تأثیر قدرت گرفتن افرادی که شبانکاره‌ای آن‌ها را «جمعی از رنود، اوباش و سگداران» می‌خواند، روزگار دهشتناکی در شبانکاره ایجاد کرد و مردم از او و اطرافیانش به تنگ آمدند (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۲/۲-۱۷۰).

با روی کار آمدن ارغون و به حکم او، بهاءالدین به حکومت شبانکاره گماشته شد؛ اما از آنجا که مظفرالدین سر اطاعت نداشت، بهاءالدین پس از جنگ و کمک گرفتن از ایلخان ارغون بالاخره موفق شد، دوره حکومت دهشت انگیز مظفرالدین را خاتمه دهد؛ اما از این زمان به بعد همواره تعدادی سوار مغول در دارابگرد مقیم بودند تا در چنین وقایعی مداخله کنند. با متواری شدن مظفرالدین عمویش بهاءالدین به حکومت رسید. او که داماد امیر ارغون حاکم خراسان بود سعی کرد، خرابی‌های پیشین را آباد کند اما چون با جنگجویان (به قول شبانکاره‌ای «لوباش») میانه خوبی نداشت و مدام با اهل هنر و علم خلوت می‌کرد دشمنان زیادی پیدا کرده بود، بعد از سه سال حکومت چون نتوانست مال مورد مطالبه ایلخان را بدهد، به اردو فراخوانده شد و در نهایت از غم این وقایع بیمار شد. در پی این ناتوانی در برآوردن حکم ایلخان، گیخاتو (حکومت از ۶۹۰ تا ۶۹۴) دو پسر قطب‌الدین مبارز (اولین ملک ایل شده شبانکاره) به نام‌های ناصرالدین محمود و سیف‌الدین هزار اسپ را به شبانکاره فرستاد. ناصرالدین حاکم و برادرش نایب او شد. شبانکاره‌ای در همین سال‌ها به دنیا آمد. ناصرالدین اگرچه اصلاحات گسترده‌ای برای بهبود اوضاع شبانکاره انجام داد اما دوره حکومت او نیز ۳ سال بیشتر دوام نیافت و باز شبانکارگان بر وی شوریدند و او در شعبان ۶۹۲ ق کشته شد. (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۷-۱۷۲/۲)

پس از آن مردم شبانکاره خودسرانه غیاث‌الدین محمد فرزند جلال‌الدین را به ملکی شبانکاره برداشتند و این امر را با نامه‌ای به اطلاع ایلخان رساندند. گیخاتو در واکنش به این اقدام سپاهی برای سرکوبی آن‌ها اعزام کرد و پسر ۱۰ ساله سیف‌الدین هزار اسپ به نام رکن‌الدین حسن را به حکومت نشاند؛ اما وقتی غازان‌خان به حکومت رسید (ق ۶۹۴) غیاث‌الدین محمد را دوباره به نیابت از برادرش نظام‌الدین به حکومت شبانکاره منصوب کرد. امیر نوروز، سردار بزرگ ایلخان، ولایت شبانکاره را به بیکی قتلغ خواهرش داد و او آن را میان پسران جلال‌الدین طیب شاه و بهاءالدین تقسیم کرد؛ اما با مرگ امیر نوروز مجدد غیاث‌الدین به حکومت رسید (۷۰۷ ق) اما او این بار در امور مالی با دربار ایلخان به اختلاف خورد؛ اما این اختلاف ناشی از تقلب عمال امیرسونج بود، غیاث‌الدین بدون اینکه این موضوع را افشا کند مسئله را فیصله داد و این چنین امیر را مدیون خود کرد، او دو سال بعد در حین بازگشت به شبانکاره در اثر بیماری درگذشت و برادرش نظام‌الدین حسن به حکومت نظام‌الدین حسن نیز پر فراز و نشیب بود پس از اینکه تقسیم قدرت با نصرت‌الدین بن بهاءالدین به نتیجه نرسید، مدتی حکومت شبانکاره به فخرالدین محمد خدشاهی و قوام‌الدین مسعود کرمانی که اصالتاً اهل شبانکاره نبودند، واگذار شد و باز آن نظام‌الدین گشت. (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۷-۱۷۶-۱۷۹).

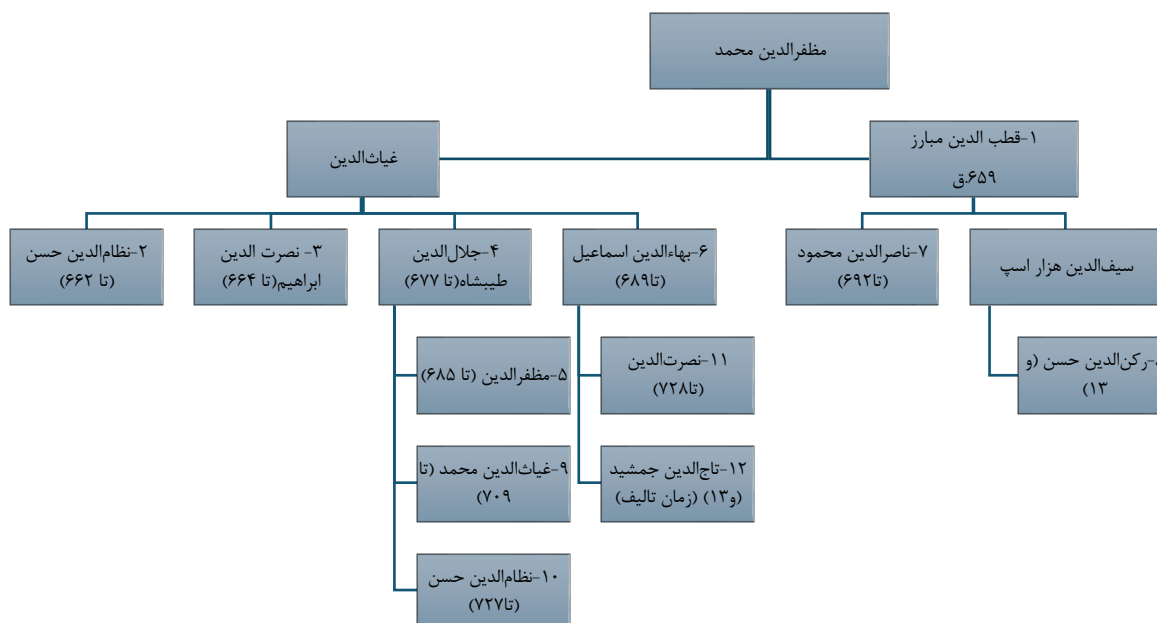
با قدرت گرفتن دمشق‌خواجه در دربار ابوسعید، نظام‌الدین بار دیگر به قدرت بازگشته بود؛ اما بار دیگر با مصادره اموال روبرو شد و در سال ۷۲۷ ق درگذشت. در همین دوره حکومت نظام‌الدین، نصرت‌الدین نیز که مدعی حکومت بود، سعی کرد نظام‌الدین را از اریکه قدرت پایین بکشد. او به دمشق‌خواجه وعده داده بود مال بیشتری می‌توان از شبانکاره گرفت در نهایت با وساطت درباریان موفق شد پس از مرگ نظام‌الدین بر حکومت شبانکاره دست یابد؛ اما خودش نیز ۵۰ روز بعد از نظام‌الدین به مرض سرسام درگذشت (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۷-۱۸۰).

پس از مرگ نصرت‌الدین برادرش تاج‌الدین جمشید بن بهاءالدین با تأیید علی پاشا^۱ به حکومت رسید. با مرگ ابوسعید ایلخان در سال ۷۳۶ هجری حکومت شبانکاره تحت تسلط آل اینجو قرار گرفت و کیخسرو اینجو در زمان تألیف مجمع‌الانساب (۷۳۸) حاکم اصلی شبانکاره بود؛ اما او «ملکی و متصرفی و شحنگی و جمله مناصب بر ملک تاج‌الدین ... حسن بن سیف‌الدین هزاراسب» داده بود. این دو ملک که هرکدام نواده یکی از دو پسر آخرین ملک قدیم شبانکاره بودند، زیر نظر کیخسرو حکومت می‌کردند (نمودار ۱ و ۲) (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۷-۱۸۱). حکومت هم‌زمان دو حاکم در این دوران در شبانکاره به خواست و میل کیخسرو اینجو بود. حکومت وابسته شبانکارگان در سال ۷۴۲ ق با مرگ این دو حاکم اخیر پایان یافت و این خطه به قلمرو اینجوها و پس از آن آل مظفر افزوده شده است. هرچند از حکومت ملک اردشیر که توسط مبارزالدین محمد برکنار شده است، هم مورخان سخن گفته‌اند. (ارجح، ۱۳۹۷: ۲۶/۵۷۵ تا ۵۸۰) سیری در تاریخ ملوک شبانکاره حاکی از آن است که بی‌ثباتی سیاسی و تغییرات سریع در رأس هرم قدرت ناشی از اختلافات خانوادگی و شورش‌های داخلی بود.

^۱ دایی ابوسعید که در دعاوی بعد از مرگ این ایلخان نیز به جانب‌داری از موسی‌خان مدعی سلطنت شدند

نمودار ۱- ملوک قدیم شبانکاره

نمودار ۲- ملوک جدید شبانکاره به روایت شبانکاره‌ای

بازتاب مردم در مجمع‌الانساب شبانکاره‌ای

محمد بن علی شبانکاره‌ای خود که اهل شعر و ادب بود و گرایش‌هایی به اهل تصوف نیز داشت، در میان مردمانی که جنگجو و جسور بودند و به شبانی روزگار می‌گذرانند، زیست کرده است. مردمانی که تن به قوانین زندگی شهری و ایل شدن (سرسپردگی به ایلخانان) نمی‌دادند و مدام در طلب غوغا هستند. هم ملوک ظالم را بر نمی‌تابند، هم ملوک فاضل را! آن‌ها به زندگی صحراگردی خو کرده بودند؛ بنابراین حاکمی را می‌پسندیدند که دستشان را در سلحشوری باز بگذارد؛ زیرا آن‌ها اهل گردن گزاردن، فرمانبری و

شهروندی و شهرنشینی نبودند. شبانکارگان در یاغی‌گری علیه حکومت ایلخانی چنان پیش رفتند که پس از کشتن ناصرالدین، ملک شبانکاره در سال‌های ۶۸۹ تا ۶۹۲ ق، دیگر منتظر تعیین ملک بعدی شبانکاره از دربار ایلخانان نشده و خود ملکی برگزیدند و با ارسال نامه‌ای به دربار ایلخان این انتخاب را اعلام کردند. شبانکاره‌ای این شوریدگی و خودسری شبانکارگان را از زبان صاحب دیوان این گونه روایت می‌کند. «چون آن مخاذیل چنان مستقل‌اند که پادشاهی را می‌کشند و یکی را می‌نشانند چه محتاج اعلام ما» (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۱۷۶/۲).

شبانکاره‌ای با عنایت به اینکه ادیب بود و از طریق قلمش ارتزاق می‌کرد، در جای جای مجمع الانساب از رفتار و کردار مردم شبانکاره انتقاد می‌کند و رسوم شبانکارگی را نهی می‌نماید، او این رسوم را غیرعقلانی و غیرمنطقی توصیف می‌کند. شبانکاره‌ای در احوال ناصرالدین محمود که جانشین پسرعم خود شده بود می‌نویسد «او مردی کاردان کار دیده بود که بنیاد کارها بر قوانین عقل و قواعد عدل نهاد و رسم‌هایی که نه معقول بود و شبانکارگی بود، اکثر برداشت؛ و ضبط امور بر نسق شهریان نهاد و تمغا در این ولایت نبود تمغایی سبک بنیاد کرد و امرا و حجاب را هرکس به مرتبه خویش بداشت... مال و ضیاع و اسبانی که از ملک مظفرالدین (آخرین ملک پیش از ایلی شدن شبانکاره) مانده میان اسباط او تقسیم کرد...» (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۱۷۶/۲). شبانکاره‌ای در ادامه به نتیجه این تلاش‌های ناکام ناصرالدین که به همراه برادرش سیف الدین حکومت می‌کرد، اشاره کرده است و یادآور می‌شود که اقدام این دو حاکم شبانکاره مبنی بر قانون‌گذاری و برداشتن «رسم بی‌باکی شبانکارگانه» که اجازه بستن کارد و خنجر بر کمر را هم از شبانکارگان گرفته بود، آن‌ها را عاصی کرده و «از این جهت گریبان شبانکارگان و اهل فساد تنگ آمد» و در غیاب ناصرالدین به سیف الدین زهر دادند و سپس ناصرالدین را کشتند. در واقع ناصرالدین، شهید ایجاد تحول و اصلاحات اساسی در شبانکاره شد؛ و شبانکاره‌ای کشتن او را نتیجه نادانی و استبداد شبانکارگان دانسته است (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۱۷۷/۲). او در توصیف حکومت‌داری بهاءالدین اسماعیل در اوایل دهه ۶۸۰ ق پا را فراتر گذاشته و از مردم شبانکاره با عنوان اوباش یاد کرده و می‌نویسد «او ملکی بود که با مردم اوباش و ناهل خوش نبودی و مردم اصیل هنرمند را دوست داشتی و دائماً خلوت با این طایفه کردی و اراذل را راه ندادی. بدین سبب اکثر شبانکارگان او را دشمن داشتندی» (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۱۷۳/۲).

شبانکاره‌ای این نادانی و استبداد مردم شبانکاره را محکوم می‌کند و می‌نویسد «ملکی چنان عادل بر سر جهل و غضب شبانکارگان شد تا عاقلان بدانند که هر بدی که در عالم پیدا شده از نادانی و استبداد بوده.» (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۱۷۷/۲). او شوریدگی شبانکارگان و سرخود بودن آن‌ها در انتخاب جانشین برای جلال الدین طیب که به دربار ایلخانان رفته بود را تقبیح می‌کند و در احوال «جلال الدین طیب شاه» روایت می‌کند که وقتی هنوز او و شحنة مغولی در محضر ایلخان بودند، شبانکارگان پسر دیگری از او را به شاهی برداشتند و در تقبیح این اقدام می‌نویسد «و از آن بدتر چیزی آن بود که وقتی ملک و «سیشی» [نام شحنة مغول] خصمان بودند جمعی حجاب در شبانکاره پسر میانگین او را بر جای پدر نشانند و بدان بهانه جمعی امرای بزرگ کشته شده و این مزید علت کار جلال الدین شد (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۱۷۱/۲).

شاید به دلیل مخالفت و انتقاد از این رفتار و شیوه سلوک مردمان شبانکاره که از آن با عنوان «کرد»^۱ تعبیر می‌شد، او از ذکر این واژه و انتصاب آن به مردمان شبانکاره در مجمع الانساب خودداری کرده است. هر چند کرد بودن مردم شبانکاره با عنایت به نوع معیشت آن‌ها امری واضح و مبرهن بود و تقریباً تمامی منابع تاریخی عصر ایلخانی از مردم شبانکاره با عنوان کردان شبانکاره یاد کرده‌اند، اما شبانکاره‌ای به این امر اشاره نکرده است. این در حالی است که او در شرح ملوک لرستان به کُرد بودن آن‌ها اشاره کرده است. اشاره او به کُرد بودن ملوک لرستان و عدم ذکر آن برای ملوک و مردم شبانکاره ما را به این تحلیل و نتیجه می‌رساند که انتقاد و مخالفت با این شیوه رفتار و سلوک باعث شده است، او از ذکر این واژه برای همشهریان خود استنکاف کند. شبانکاره‌ای علیرغم عدم اشاره به کُرد بودن مردم شبانکاره از «زبان شبانکاره‌ای» یاد کرده و چند اصطلاح را آورده است.^۲

^۱ واژه کرد در منابع دوران اسلامی به دو مفهوم به کار رفته است. کرد به مفهوم قومی که ناظر بر کردهای ساکن مناطق غربی می‌باشد و از ادوار باستانی از آنها با عنوان کرد یاد شده است. دومین مفهوم واژه کرد به معنی معیشت و شیوه زیست می‌باشد و بر شیوه زندگی کوچ نشینی دلالت دارد و به گروه‌های مختلف قومی فارغ از کُردها که در نقاط مختلف ایران به شیوه کوچ نشینی زندگی می‌کردند، اطلاق می‌شد. برای مثال طبری از کوچ نشینان فارس با عنوان کردان فارس (طبری، بی‌تا: ۲۴۱/۱-۲۴۲) حمزه اصفهانی از کوچ نشینان منطقه طبرستان با اگراد طبرستان یاد می‌کند (اصفهانی، بی‌تا: ۱۸۰) در این مقاله منظور از واژه کرد و کردان شبانکاره همان مفهوم کرد به معنای شیوه معیشت است و کردبودن در اینجا ناظر به زندگی چادرنشینی و کوچروی می‌باشد.

^۲ و به زبان شبانکاره‌ای آن را عقبه گل زرد گویند (۱۳۶۳) ج ۲/ ص ۱۵۲

حاکم مطلوب از دید شبانکاره‌ای

شبانکاره‌ای با عنایت به اینکه از ندمای دربار ملوک شبانکاره بود و بیشتر عمرش را در موطن خود یعنی شبانکاره سپری کرده بود، از نزدیک شاهد اقدامات و عملکرد ملوک شبانکاره بود. او فارق از وابستگی درباری گاه به تمجید و گاه به نقد از ملوک شبانکاره می‌پرداخت. با بررسی و مطالعه این تمجیدها و انتقادها شبانکاره‌ای و به‌طور کلی نقطه نظرات او می‌توان به ویژگی‌ها و شاخص‌های حاکم مطلوب در اندیشه او تا حد زیادی پی برد:

آبادگری و اصلاح

شکل‌گیری اندیشه آبادگری در اذهان مورخان عصر ایلخانی و ستایش حاکمان و بزرگان آبادگر از سوی مورخان این دوره ریشه در وضعیت و شرایط جامعه ایرانی بعد از حمله مغولان داشت. در واقع حمله مغولان ویرانگرترین و مخرب‌ترین حمله‌ای بوده است که به خاک ایران انجام شده است. شدت تخریب و ویرانی این حمله به حدی زیاد بود که تمامی زیرساخت‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی شرق جامعه ایرانی که در پیشانی حملات آن‌ها قرار داشت را از میان برد و به عبارتی سرزمینی سوخته به‌جای گذاشت. در واقع مغولان در فتوحات و توسعه‌طلبی خود در چین، ایران و سبیری از یک الگوی واحد پیروی کردند. سیف‌الدین هروی این الگو را به زیبایی هر چه تمام به تصویر کشیده است. «کشتند و بردند و کدند و سوختند». (سیفی هروی، ۱۳۶۲: ۸۴) میزان کشتارها در حمله اول مغولان به حدی زیادی بود که جوینی به دلیل تعداد بالای افراد کشته‌شده آن را باور ندارد. «شمار کشتگان چندان شنیده‌ام که مصدق نداشته‌ام و بدان سبب ننوشته ...» (جوینی، ۱۳۸۵، ۱/۱۰۱). آثار ویرانی و کشتارها در آثار سایر مورخان نیز انعکاس یافته است.

پیامدها و تبعات زیانبار حملات مغولان تا مدت‌های مدید ادامه پیدا کرد به‌گونه‌ای که حمدالله مستوفی قزوینی که در سال ۷۴۰ هجری و بیش از یک قرن بعد از حمله مغولان اثر خود یعنی نزهة القلوب را می‌نگاشت هنوز از آثار و پیامدهای آن سخن به میان آورده و می‌نویسد اگر تا هزار سال دیگر هیچ حادثه واقع نشدی هنوز تدارک پذیر نبود و جهان بدان حال اول نرفتی که پیش از آن واقعه بود (مستوفی، ۱۳۶۲: ۲۷).

اگرچه اندیشه اصلاح و آبادگری کمی بعد از حملات اولیه مغولان در میان امیرانی همچون کورگوز و ارغون ایجاد شد؛ اما تا بعد از حمله دوم سراسری مغولان به ایران و تشکیل حکومت ایلخانی اندیشه تخریب و ویرانگری همچنان غلبه داشت (غفرانی، ۱۳۸۵: ۱۶۹-۱۷۰). بعد از شکل‌گیری حکومت ایلخانی به‌وسیله هلاکو و تغییر راهبرد ایلخانان از جهانگشایی به جهانداری بود که اندیشه اصلاح و آبادانی موردتوجه جدی قرار گرفت. عظاملک جوینی در صدر مورخان دوره ایلخانی بود که عنایت ویژه‌ای به آبادگری و آبادانی داشت. جوینی فارق از توجه ویژه به آبادگری در اثر خود یعنی تاریخ جهانگشا در عصر عمل نیز به آبادانی و آبادگری توجه ویژه نشان داد. او در کسوت حاکم بغداد تلاش زیادی برای احیا و آبادانی بغداد و بازگرداندن شکوه دوران خلفا به این شهر انجام داد. به‌گونه‌ای که مشهور شده است که بغداد زمان عظاملک آبادتر از زمان خلفا است (بیانی، ۱۳۷۱: ۳۹۷/۲).

دیگر مورخ بزرگ عصر ایلخانی یعنی خواجه رشیدالدین فضل‌الله نیز به‌مثابه جوینی توجه ویژه‌ای به آبادگری و اصلاح داشت به‌گونه‌ای که بسیاری از محققان او را معمار اصلی اصلاحات غازانی می‌دانند (پطروشفسکی، ۱۳۷۱: ۴۶۵). مکاتبات جواجه رشیدالدین که با نام سوانح الافکار رشیدی به چاپ رسیده است به‌خوبی بیانگر نگاه ویژه جواجه به آبادانی و آبادگری می‌باشد. بدین ترتیب اندیشه آبادگری و اصلاحات به شاخص و مسلط بر فکر و ذهن مورخان عصر ایلخانی تبدیل شد. شبانکاره‌ای اگر چه در اواخر دوره ایلخانان و در منطقه شبانکاره زیست می‌کرد و ویرانگری و تخریب مغولان را به نه خود و نه پدران او به چشم ندیده بودند اما با مطالعه تاریخ جوینی که یکی از منابع اصلی او در نگارش اثرش یعنی مجمع الانساب بود، در جریان روایت این تخریب و ویرانگری قرار گرفته بود. جدای از آن هنوز بعضی از پیامدهای حمله زیان‌بار مغولان در روزگار شبانکاره‌ای قابل‌مشاهده بود؛ بنابراین او نیز همچون مورخان عصر ایلخانان توجه ویژه‌ای به حاکمان آبادگر دارد و آن‌ها را موردستایش قرار می‌دهد.

او به ساخت قلعه درالامان به دست اولین ملک شبانکاره، نظام‌الدین حسن بن ابراهیم و تأثیر این قلعه در قدرتمند شدن ملوک شبانکاره اشاره و می‌نویسد «...روزی در این‌که امروز قلعه درالامان است به شکار برنشته بود و این آب که از شیف به بدره می‌آید بدید و او را خوش آمد آنجا تقدیر قلعه‌ای محکم کرد و در آن چند ماه مهندسان را فرمود تا رسم قلعه نهادند و بنای باره و خندق و سور بنهاد و محلات و خانه‌ها را بنیاد کرد و بعضی به اتمام رسانید و چون تمام شد یکی از پسران خود به کوتوالی معین فرمود

و خود با قوم به جوشنآباد مراجعت کرد و چون این قلعه به دست آمد شبانکارگان را قوتی پیدا شد و بر صوب استیلایی و تسلطی می‌کردند.» (شبانکاره‌ای: ۱۳۶۳/۲) در احوال مظفرالدین محمد بن مبارز آخرین ملک شبانکاره قدیم نیز به همت او در ساخت بناها و عمارات اشاره کرده و می‌نویسد «...و چندان عمارت و خیرات که او کرده هیچ ملک از ملوک اطراف نکرده از بناها و مساجد و اربطه و خانقاه‌ها و خانه‌ها و بول‌ها (پل‌ها؟) و بناهای عالی مشکل بر دست گرفتی و همه تمام شدی و همتی عالی داشت» (شبانکاره‌ای: ۱۳۶۳/۲) و بعد به توصیف قلعه‌ای در داخل قلعه دارالامان از سنگ خارا پرداخته که جالب توجه است. ساخت این قلعه ۳۰ سال به طول انجامیده و برای خزانه از آن استفاده می‌شد؛ اما مغولان آن را خراب کردند. او همچنین از چهار صفه‌ای که در زمان او در راه دارابجرد از سنگ یکپارچه ساخته شد با جزئیات روایت می‌کند (شبانکاره‌ای: ۱۳۶۳/۲).

شبانکاره‌ای به ساخت بناها و آبادانی ملوک جدید شبانکاره نیز اشاره کرده است. در توصیف نصرت‌الدین ابراهیم، سومین ملک جدید شبانکاره که او را نیکوسیرت نیز خوانده، می‌نویسد: «مدتی گرد همه ولایت گشت و عمارات عالی فرمود» (شبانکاره‌ای: ۱۳۶۳/۲) او در ستایش ملک بهاء‌الدین که پس از ملک مظفرالدین روی کار آمد می‌نویسد «باز آغاز عمارات نهاد و تلافی خرابی‌های مظفرالدینی را بر دست گرفت ...» (شبانکاره‌ای: ۱۳۶۳/۲) شبانکاره‌ای نه‌تنها به آبادگری و آبادانی ملوک شبانکاره پرداخته است بلکه از انجام اصلاحات در حوزه‌های اجتماعی و اقتصادی توجه ویژه‌ای نشان داده است. او ناصرالدین و غیاث‌الدین را به خاطر انجام اصلاحاتی که در امر کاهش یاغی‌گری شبانکارگان و برقراری نظم اجرا کرده‌اند، استقبال کرده است و می‌نویسد «او مردی کاردان کار دیده بود که بنیادکارها بر قوانین عقل و قواعد عدل نهاد و رسم‌هایی که نه معقول بود و شبانکاری بود، اکثر برداشت؛ و ضبط امور بر نسق شهریان نهاد و تمغا در این ولایت نبود تمغایی سبک بنیاد کرد و امرا و حجاب را هرکس به مرتبه خویش بداشت... مال و ضیاع و اسبانی که از ملک مظفرالدین (آخرین ملک پیش از ایل شدن شبانکاره) مانده میان اسباط او تقسیم کرد...» (شبانکاره‌ای: ۱۳۶۳/۲) از سوی دیگر او اقداماتی که امنیت و آرامش مردم را بر هم زده، تقبیح کرده است. اوج این قباحت هم به روزگار ملک مظفرالدین بن طیب‌شاه که در سال ۶۷۷ ق به حکومت شبانکاره رسید باز می‌گردد. جمع شدن اوباش به دور او، سبب رواج فساد در شبانکاره شد: «سگ در شلوار زنان نشانند و برادر را به دست برادر دادن تا به دندان می‌درید... کار شبانکاره سخت مشوش شد زیرا هرکجا بزرگی بودند در بیرون بودند...» (شبانکاره‌ای: ۱۳۶۳/۲) او در ادامه همین خبر می‌گوید ملک جدیدی برای شبانکاره معرفی شد اما مظفرالدین حاضر به تحویل حکومت نبود در نتیجه از دربار ایلخانان «سیصد سوار مغول با سه امیر متوجه شبانکاره شدند ... و آن سواران مقیم ولایت شدند این مغولان که امروز مقیم دارابجردند ایشان را «جزمه» گویند، بدین مصلحت آمدند.» (شبانکاره‌ای: ۱۳۶۳/۲) و این چنین متذکر می‌شود، تبعات ترمرد و یاغی‌گری تا مدت‌ها بعد باقی می‌ماند.

نکته حائز اهمیت آن شبانکاره‌ای نه‌تنها در روایت تاریخ ملوک شبانکاره به آبادگری توجه داشته بلکه به حاکمان سلسله‌های قبل از شبانکاره که آبادگر بوده‌اند، نیز توجه ویژه نشان داده است. برای مثال او عضدالدوله دیلمی را به خاطر ساخت بناها و اقدامات عمرانی در شیراز ستایش کرده است (شبانکاره‌ای: ۱۳۶۳/۲).

حاکمان ادب پرور و علم دوست

از دیگر ویژگی‌های حاکم مطلوب در اندیشه شبانکاره‌ای علم دوستی و ادب پروری است. به‌ضرورت علم و عالم دوستی برای حاکمان فرمانروایان در ادبیات اندرزنانه‌ای ایران همچون مرزبان‌نامه، قابوس‌نامه، سیاست‌نامه و کیمیای سعادت به توجه حاکمان به عالمان و دانشمندان و علم دوستی آن‌ها تأکید شده است. چراکه توسعه بسیاری از مشاغل و پیشه‌ها در جامعه به علوم وابسته بود. از آنجاکه حمایت از شغل‌ها، حرفه‌ها و پیشه‌ها از بایسته‌های حکمرانی هست و در واقع وظیفه حاکم محسوب می‌شد لذا فراگیری علم و حمایت از عالمان و دانشمندان نوعی انجام‌وظیفه بود (صیامیان گرجی، ۱۴۰۳: ۶۱-۶۳). بر خلاف ادبیات اندرزنانه‌ای در تاریخ‌نگاری ایرانی خیلی کم و به‌صورت پراکنده به علم دوستی حاکمان اشاره شده است؛ اما شبانکاره‌ای حسب تبار شاعری‌اش خود بر این خصلت حاکمان تأکید دارد و حاکمانی را که ادب و عرفا و فقه را محترم شمرده‌اند، می‌ستاید و تأکید دارد «دانا یان بدانند گستاخی با اهل علم نباید کرد» (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۳۹۴) در تمجید از حاکمان ادب‌دوست نوشته است: «قطب‌الدین، ملک شبانکاره، اهل فضل بود و خود رسالت قطبیه نوشته» (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۱۵۸) مظفرالدین، دیگر ملک شبانکاره، «که امام ربانی، ولی وقت فقیه امام‌الدین المهرجری -رحمه‌الله علیه- معاصر او بود» همه‌روزه هم‌صحبتش بود (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۲).

(۱۶۱) این ملک شبانکاره خود شعر می‌گفته است (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۱۶۲). در جای دیگر و در توصیف علم دوستی این حاکم شبانکاره می‌نویسد «علم فقه و تفسیر نیکو دانستی و ترحیب و تبجیل علما کردی و دائماً بارگاه او به مدرسه مانستی. تا چاشته بحث و مناظره علمی بودی و بعد از آن بار عام دادی» (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۱۶۰) شبانکاره‌ای در پندنامه‌ای که از قول سبکتگین غزنوی خطاب به پسرش محمود نوشته است، به تکریم افراد دارای اصل و هنر و به قدر هنر فرد به او شغل دادن در کنار سایر اقدامات اشاره کرده است (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۳۹-۴۰).

یکی از وجهه‌های بارز این ادب‌دوستی ملوک شبانکاره علاقه آن‌ها به شاهنامه است، سروده شدن «دفتر دلگشا» به سبک شاهنامه خود گواهی بر این علاقه است. در مجمع‌الانساب نیز دو ملک شبانکاره که در رزم کشته می‌شوند حین جنگ اشعار شاهنامه می‌خوانند. مظفرالدین آخرین ملک قدیم شبانکاره در آغاز نبرد با هولاکو این ابیات داستان رستم و اسفندیار را می‌خواند: (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۱۶۵) نظام‌الدین حسن دومین ملک جدید شبانکاره نیز وقتی به دستور ایلخان به جنگ اتابکان فارس می‌رفت شعرهای شاهنامه می‌خواند (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۱۶۹).

عدل

عدالت و عدالت‌پرانی مهم‌ترین کار ویژه شاهی آرمانی در اندیشه ایرانی‌شهری است. شاه تا زمانی که عدل و داد داشته باشد از سوی اهوارمندا مورد تأیید می‌باشد. چنان چه در مسیر غیر عدالت حرکت کند فره از او گرفته می‌شود. اگر چه سنت ایرانی‌شهری در دوره باستان شکل گرفت اما با سقوط ساسانیان و ورود اسلام به ایران مهم‌ترین ویژگی‌ها و عوامل اندیشه سیاسی ایرانی‌شهری از قبیل شاه آرمانی، مدینه فاضله، عدالت، راستی، خرد، توأمان بودن دین و ملک ... از طریق متون پهلوی به دوره اسلامی راه پیدا کرد و در اندرزنامه‌ها، شریعت نامه‌ها و تاریخ‌نگاری‌های دوره اسلامی به گونه‌ای دیگر بازپرداخت شد. (ظهیری ناو و خرم آبادی، ۱۳۹۳: ۱۲۴) شبانکاره‌ای نیز به مثابه سایر تاریخ‌نگاران ماقبل خود و تحت تأثیر اندیشه ایرانی‌شهری به عدالت به عنوان یکی از خصیصه‌های اصلی حاکمان اشاره کرده است. او در شرح حال ناصرالدین که محبوب‌ترین ملوک جدید شبانکاره نزد او می‌باشد، می‌نویسد: «بنیاد کارها بر قوانین عقل و قواعد عدل نهاد و رسم‌هایی که نه معقول بود برداشت» (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۱۷۴) و بار دیگر و پس از مرگ این حاکم محبوب خود به عادل بودن او اشاره می‌کند و می‌نویسد «ملکی چنان عادل بر سر جهل و غضب شبانکارگان شد» (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۱۷۷).

شبانکاره‌ای در پندنامه‌ای که از قول سبکتگین غزنوی خطاب به پسرش محمود نوشته است و در این اندرز و پند به ویژگی‌های اصلی حاکم مطلوب خود اشاره کرده است، به اهمیت عدالت و برقراری عدل و نظم اشاره کرده است و یادآور می‌شود که تنها دو جرم را نباید بخشید «طمع در مُلک پادشاه کردن» و «دست بر مال مردم دراز کردن» و بر دیگر مجرمان نباید به آسانی حکم مرگ بست. بر اعتدال در مجازات کردن و نظارت بر عمال با حسابرسی منظم و اعمال مجازات‌های پلکانی تأکید می‌کند. (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۳۹-۴۱).

سیاس بودن حاکم

شبانکاره‌ای اگر چه بر آبادگری و اصلاح در کنار عدل و علم پروری به عنوان خصیصه‌های اصلی حاکمان مطلوب خود اشاره دارد اما او سیاس بودن حاکمان را برای پیشبرد امور لازم می‌داند به همین جهت است که او از حاکمان شبانکاره که برای پیشبرد امور جامعه و کشور به خدعه متوسل شده‌اند، دفاع کرده است. او خدعه کردن را یک شیوه مطلوب پیروزی در جنگ می‌داند. درواقع در پیروزی‌های ملوک شبانکاره، عنصر اصلی استفاده از یک حقه و یا به تعبیری دیگر عمل ناجوانمردانه است. نظام‌الدین حسن دوم، سومین حاکم شبانکاره سرزمین عمیدیان را با خرید چند زمین و همسایه شدن با آن‌ها و بردنشان به شکار و یک‌باره بر آن‌ها شیبخون زدن به دست می‌آورد (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۱۵۵). پسر او قطب‌الدین مبارز نیز هرچند خود در کارد زدن به کوتوال قلعه نیریز نقش نداشته اما با تأیید این عمل حاکمی برای آن تعیین کرد (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۱۵۷). مظفرالدین سعی داشت با سیاست فقیر جلوه دادن شبانکاره، مغولان را برای حمله به آن تهییج نکند (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳، ۲/۱۶۴). اما جماعتی هم از اهل

شبانکاره به مغولان می‌رسانند که شبانکاره مملکت ثروتمندی است. شبانکاره‌ای حتی حقه فرمانده مغولی را که برای نشان دادن ملک مورد تأیید دربار به شبانکاره آمده بود، هم نشانه داهی و زیرک بودن او می‌خواند!^۱ (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۲/ ۱۷۶).
 باج دادن و نادیده گرفتن قانون نیز در بعضی مواقع برای حاکمان شبانکاره تقبیح نشده است: وقتی قطب‌الدین مبارز بن محمد، اولین ملک شبانکاره که ایلی مغولان را پذیرفت و شبانکاره‌ای او را فردی مغرور و شرابخواره می‌نامد، ظلم و تبختر را به درجه اعلی می‌رساند شبانکارگانی که از استیلای مغولان ناراحت بودند بر او شوریدند و او را برای یاسا بردند اما چون قطب‌الدین در ارادت به مغولان کم نگذاشته بود از یاسا سر بلند برآمد، بنابراین شبانکارگان باج دادند تا یرلیخ در حقش اجرا شود (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۲/ ۱۶۸). غیاث‌الدین، ملک شبانکاره در زمان الجایتو، وقتی عمال امیرسونج از مرکز برای محاسبات مالی آمده بودند، بدهکار شد و او را به یارغو بردند؛ اما غیاث‌الدین تدبیر شگفتی اندیشید و به جای مدد گرفتن از قانون و دفاع از خود، با اینکه مدرک داشت در محضر اظهار نکرد که این مال را وابستگان امیرسونج گرفته‌اند، بلکه در خفا به او اثبات کرد و سونج هم که منت دار او شده بود خط بر بقایا یا بدهی او کشید (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۲/ ۱۷۸).

نتیجه‌گیری

شبانکاره‌ای با عنایت به روحیه شاعری و ادیب بودن با سلوک مردم شبانکاره که مبتنی بر نظم‌گریزی و شوریدگی بود، مخالف بود. هر چند بخشی از این مخالفت به روحیه او مربوط بود اما نباید از نظر دور داشت که شبانکاره‌ای قصد داشت، کتاب خود را به ایلخان تقدیم کند پس می‌توان بخشی از آنچه نوشته را جلب رضایت فرمانروای ایلخانی نیز دانست. تسلیم شدن به شرایط جدید و تغییر روش دادن از شیوه سلحشورانه و صحراگردی شبانکارگان به زندگی شهری با قواعد جدید و راضی نگاه داشتن حکومت مرکزی ایلخانان را برای حفظ آرامش و استقلال بهترین راه می‌دانسته است. شاید به همین خاطر است که او دلاوری و توسعه قلمرو را در دوره ملوک قدیم شبانکاره برجسته کرده و فتوحاتشان را قید کرده است اما در ملوک جدید که ایلی مغولان را پذیرفته بودند دیگر این امر و طغیان علیه حکومت مرکزی را شایسته ندانسته و مدام بر تبعیت از دستورات صادره از سوی ایلخان تأکید کرده است، هرچند از افزایش حضور مغولان در محدوده شبانکاره ابراز تأسف کرده اما آن را نتیجه اقدامات خود شبانکارگان دانسته است.

بر پایه این نوع نگاه به مردم و سلوک آن‌ها بود که او حاکمانی که عدالت محوری، آبادگری، اصلاح و ادب‌پروری و علم‌دوستی را در کانون توجه خود قرار می‌دادند، ستایش کرده است. چراکه این خصائل و به‌کارگیری آن‌ها در عرصه ملک‌داری و سیاست ورزی باعث می‌شد تا مردم شبانکاره از قانون‌گریزی، بی‌نظمی و رسومات زندگی مبتنی بر کوچ روی فاصله گرفته و متمدن شوند. بااین‌وجود شبانکاره‌ای تا حدودی دغدغه استقلال شبانکاره و دفاع از حد و حدود آن نیز داشت. شاید به همین خاطر از حاکمانی که برای حفظ قلمرو و استقلال شبانکاره به خدعه متوسل می‌شوند، دفاع کرده است.

منابع

- ارجح، مریم. (۱۳۹۷). مدخل شبانکاره ملوک دانشنامه جهان اسلام، زیر نظر غلامعلی حداد عادل، جلد ۴۶، ۵۷۵-۵۸۰.
 اسفندیاری مهنی، زهرا؛ و صیامیان گرجی، زهیر. (۱۴۰۳). سلطان علم: بازتاب رابطه علم‌پروری و مشروعیت حاکمان در ادبیات اندرزی ایران دوران اسلامی تا قرن هفتم هجری، مجله تاریخ و تمدن اسلامی، ۴۷، ۴۹-۸۸. <http://noo.rs/qGg70>
 بیانی، شیرین. (۱۳۷۱). دین و دولت در ایران عهد مغول، تهران: نشر مرکز
 پطروشفسکی. (۱۳۷۱). تاریخ ایران پژوهش دانشگاه کمبریج. جلد ۵. ترجمه حسن انوشه، تهران: امیر کبیر
 جوبنی، عطامک. (۱۳۸۵). تاریخ جهانگشای جوبنی. جلد ۲ و ۱. تهران: انتشارات دنیای کتاب
 رضائیان، علی. (۱۳۸۸). کردهای فارس و زمینه‌های شکل‌گیری سلسله ملوک شبانکاره. تاریخ اسلام و ایران، ۱۹(۱)، ۲۷-۴۷.
<https://doi.org/10.22051/hii.2014.731>
 سیفی هروی، سیف بن محمد. (۱۳۸۳). تاریخ نامه هرات. تهران: انتشارات اساطیر

^۱ یسوروبقا مردی داهی بود دانست که ولایتی چنین به دویست سوار میسر نشود... از راه فارس عطفی کرد به جانب فسا شد. حکمی نبشت مشتمل بر آنکه من حاکم فسام و حکم ملکی شبانکاره به نام غیاث‌الدین دارم و بنو عمام (پسرعموها) شریک، او باید که با ملوک و امرا و حجاب همه به فسا حاضر شوند و حکم بشنوند.

- شبانکاره‌ای، صاحب. (۱۳۸۹). دفتر دلگشا. تصحیح و بررسی غلامحسین مهربانی پروانه کیانی. شیراز: انتشارات آوند اندیشه.
- شبانکاره‌ای، محمد بن علی. (۱۳۶۳). جلد دوم. مجمع الانساب. تصحیح میرهاشم محدث. تهران: امیرکبیر.
- ظهیری ناو، بیژن؛ و خرم آبادی، بینت الهدی. (۱۳۹۳). تداوم اندیشه های ایرانشهری در خردنامه ای گمنام. مجله پژوهش‌های ادبی، ۴۵(۱۱)، ۱۲۳-۱۴۲.
https://journals.modares.ac.ir/article_23647.html
- غفرانی، علی. (۱۳۸۵). رشیدالدین فضل الله و اندیشه آبادگری در قلمرو ایلخانان، مجله مطالعات اسلامی، ۳۸(۱)، ۱۶۷-۱۹۰.
<https://civilica.com/doc/1434749/>
- مستوفی، حمدالله. (۱۳۶۲). نزهة القلوب. به سعی و اهتمام گای لسترنج. تهران: دنیای کتاب.

COPYRIGHTS

© Authors retain the copyright and full publishing rights. This is an open access article under the CC BY-NC license:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Publisher: Urmia University.